

UNIVERSITATEA “OVIDIUS” CONSTANȚA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE
SPECIALIZAREA: ISTORIE

TEZĂ DE DOCTORAT
REZUMAT

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC,
PROF.UNIV.DR.
GHEORGHE BUZATU

DOCTORAND,
VIOREL ROȘU

CONSTANȚA

2012

FACULTATEA DE ISTORIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE

SPECIALIZAREA: ISTORIE

EVOLUȚII ROMÂNEȘTI ÎN CONTEXT
INTERNAȚIONAL (1940-1945)

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC,

PROF.UNIV.DR.

GHEORGHE BUZATU

DOCTORAND,

VIOREL ROȘU

CONSTANȚA

2012

CUPRINS

CUVINTE CHEIE	4
INTRODUCERE.....	5
CAPITOLUL I “CONTEXTUL INTERNAȚIONAL AL ANULUI 1939”.....	8
CAPITOLUL II “EVOLUȚII INTERNE ȘI ACȚIUNI DE POLITICĂ EXTERNĂ”.....	10
CAPITOLUL III “SITUAȚIA INTERNĂ ȘI INTERNAȚIONALĂ A ROMÂNIEI, 1939-1940”	12
CAPITOLUL IV “CONSECINȚELE PACTULUI GERMANO-SOVIETIC DIN 23 AUGUST 1939 ASUPRA INTEGRITĂȚII TERITORIALE A ROMÂNIEI, IUNIE-AUGUST 1940”	14
CAPITOLUL V “POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI (SEPTEMBRIE 1940 - IANUARIE 1941)”	16
CAPITOLUL VI “„ROMÂNIA ȘI GERMANIA PE FRONTUL DE EST AGRAVAREA RELAȚIILOR ROMÂNNO-GERMANE DUPĂ STALINGRAD” ...	18
CAPITOLUL VII “TENSIUNI ȘI CONTRADICȚII ROMÂNNO-GERMANE (1943- 1944)”	19
CAPITOLUL VIII “ NEGOCIERI SECRETE DE ARMISTIȚIU CU ALIAȚII”	21
CAPITOLUL IX “ÎN PREAJMA ACTULUI DE LA 23 AUGUST 1944 ȘI A RUPERII ALIANȚEI CU GERMANIA”	23
BIBLIOGRAFIE..	25

CUVINTE CHEIE

- **Al Doilea Război Mondial**
- **Diplomație**
- **Balcani**
- **România**
- **Germania Nazistă**
- **Uniunea Sovietică**
- **Statul Național Legionar**
- **Mareșalul Antonescu**
- **23 august 1944**

INTRODUCERE

Pornind de la stadiul actual de cunoaștere și interpretare a istoriei României din epoca celui de-al Doilea Război Mondial, ținând seama de controversele existente, dar și de punctele de vedere formulate independent de realitatea istorică și în contradicție cu ea, ne propunem să înfățișăm, în cele ce urmează pe baza unui volum relativ de documente din arhivele românești și a unei informări bibliografice ce tinde a fi cât mai largă, date și considerații privind rolul și locul României în conjunctura creșterii primejdiei de agresiune în Europa Centrală și de Sud - Est din partea Germaniei hitleriste și a U.R.S.S. în ajunul și în timpul celui de al doilea război mondial.

Documentele primare referitoare la activitatea diplomatică a României în perioada menționată au fost cercetate în Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, Arhivele Naționale Române, Arhivele Militare Române. Am beneficiat de documente reunite (în majoritate xerografii) în arhiva personală a reputatului istoric **Gh. Buzatu**, după cum am consultat și reținut - cu permisiunea domniei sale - actele pe care el le-a editat mai ales în trilogia **Hitler – Stalin – Antonescu** (Ploiești - R. Vâlcea - Iași, 2005 - 2008).

Deosebit de prețios material documentar, memoriile, scrisorile, însemnările în manuscris ale lui Armand Călinescu, Constantin Argetoianu, Ioan Mocsony Stârcea etc., ca și lucrările memorialistice publicate după război de Grigorie Gafencu, Nicolae Petrescu-Comnen, Alexandru Cretzianu ne-au pus în contact cu modul în care aceste personalități politice înțelegeau și apreciau realitatea contemporană.

Pentru problematica relațiilor internaționale din anii 1940-1944, relatările memorialistice ale diplomaților, ale comandanților militari sau ale oamenilor de stat străini, martori sau autori ai evenimentelor ce au afectat direct România, alcătuiesc un prețios izvor de cunoaștere.

Lordul Halifax, Georges Bonnet, Joachim von Ribbentrop și contele Galeazzo Ciano, miniștrii de externe ai celor patru Mari Puteri, dar și M. Horthy, regentul Ungariei, președintele Beneș, colonelul J. Bek, șeful diplomației polone, Winston Churchill, liderul opoziției britanice și mai apoi premier, cu toții au lăsat o impresionantă literatură istorică ale cărei elemente dau noi contururi unor probleme în legătură cu istoria României.

Sursă de informații bogată și variată, presa timpului, oglindind în mod constant evoluția politicii interne și externe și raportul de forțe pe plan internațional, dând glas opiniei publice, filtrând prin concepția proprie și a diferitelor partide și grupări politice realitatea cotidiană, permite o nebanuită extindere a orizontului cercetării.

Studiile și documentele pe care le supunem atenției cititorului încheie, în linii generale, o lungă și anevoioasă perioadă de căutări, când stimulat de o curiozitate mereu mai mare, efortul de a desprinde adevărul istoric din hățișul informațiilor, de multe ori contradictorii și incerte, creează prin sine însăși satisfacția cea mai deplină a muncii.

Din noianul de lucrări bibliografice care abordează în principal tema generală a celui de-al doilea război mondial, a României în această epocă, datorate istoricilor români sau străini, acoperind toate compartimentele specifice: enciclopedii, cronologii, volume și colecții de documente, memorialistică, lucrări generale și speciale, sinteze, monografii, biografii, studii pe domenii, reviste de specialitate, albume etc., am avut șansa să beneficiem, în primul rând și în mod special de contribuțiile profesorilor **Florin Constantiniu, Ioan Scurtu, Ioan Chiper, C. Bușe, Corneliu M. Lungu, Ion Calafeteanu, Viorica Moisuc, Marian Cojoc, Valentin Ciorbea, Gh. Buzatu** ș.a.

Lucrările și studiile acestora, alături îndeosebi de contribuțiile remarcabile ale regretatului istoric german **Andreas Hillgruber**, conțin date esențiale, relevante, despre diplomația anilor 1940-1944, utilizând numeroase și variate izvoare editate sau inedite provenite din arhivele românești și străine, ne oferă, în lucrările lor, interpretările, nuanțările și concluziile cele mai interesante și apropiate de adevărul istoric în problemele aflate în discuție.

Al doilea război mondial a înscris o pagină tragică în istoria umanității. Abordarea unei teme circumscrise relațiilor internaționale în această perioadă, constituie un demers dificil și complex, întrucât orice se afirmă în legătură cu acest mare conflict care a zguduit lumea, suscită sensibilități și dă naștere la reacții.

Împrejurările internaționale au făcut ca numeroase state să acționeze în primul rând pentru salvarea statalității.

Pe aceeași linie s-a înscris și politica României, forțată să-i abandoneze pe aliații tradiționali francezi și britanici în favoarea Germaniei naziste.

România s-a aflat într-o poziție ingrată, fiind silită să aleagă în 1940 tabăra Berlinului, deși politica sa externă dintre cele două războaie mondiale s-a întemeiat pe sprijinul Franței și Marii Britanii, statele garante ale frontierelor stabilite după primul război mondial.

După momentul Stalingrad (toamna 1942-iarna 1943), când după dezastrul armatelor româno-germane în Cotul Donului și Stepa Calmucă, înfrângerea Germaniei devine evidentă și, în scopul salvării țării la insistențele lui Antonescu de a continua războiul alături de Axă, forțele din opoziție se coagulează indiferent de ideologie, împreună cu reprezentanți ai guvernului având girul mareșalului Ion Antonescu au făcut tatonări diplomatice în țările occidentale, pentru desprinderea României din Axă și alăturarea Națiunilor Unite, ceea ce se va realiza prin lovitura de stat din 23 august 1944¹.

Am optat pentru acest segment temporal din considerentul că perioada dintre anii 1940-1944 este o perioadă crucială nu numai în istoria românilor, dar și în istoria universală. De asemenea, evenimentele care au avut loc anume în această limită cronologică a influențat evoluția ulterioară, atât a statului român cât și pe plan mondial.

Noutatea științifică este determinată de scopurile și sarcinile studiului privind „Evoluții românești în context internațional (1940-1945)”. Caracterul inovator al acestei investigații rezidă din faptul că este analizată o problemă care nu a fost cercetată integral până acum și a fost construit un tablou integru al principalelor aspecte ale relațiilor politice, diplomatice și militare ale României în această perioadă.

Originalitatea studiului constă în realizarea unei sinteze generale a aspectelor fundamentale ale politicii externe a României, în sistemul relațiilor diplomatice internaționale din această perioadă.

De asemenea, lucrarea introduce în circuitul științific și unele documente care anterior nu au fost analizate în literatura de specialitate².

Semnificația și valoarea aplicativă derivă din rezultatele la care s-a ajuns în urma cercetării problemei „ Evoluții românești în context internațional (1940-1945)”. Studiul poate fi utilizat în cercetarea științifică a acestei perioade și poate fi util cercetătorilor

¹ Ioan Scurtu (coord.), *Istoria Românilor*, vol.VIII, *România întregită (1918-1940)*, Academia Română. Secția de Științe Istorice și Arheologice, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. X.

² Dușu Alexandru, *România de la război la pace 1939-1945. Semnificații politico-militare*, Editura „Vasile Cârlova”, București, 1997, p. 83.

preocupați de problematica relațiilor diplomatice a României cu Axa în această perioadă și cu alte state.

Informațiile sintetizate în urma cercetărilor pot constitui o sursă de informare și pentru elaborarea literaturii didactice, pentru învățământul universitar, a unor lucrări de sinteză în domeniul istoriei³.

CAPITOLUL I „CONTEXTUL INTERNAȚIONAL AL ANULUI 1939”

În acest prim capitol vom aborda problematica izolării politice a României în ajunul celui de-al Doilea Război Mondial.

Pentru a înțelege mai bine opțiunile politico-militare ale țării noastre în această perioadă trebuie să reamintim faptul că datorită evoluției politice, în anul 1938 se prăbușise sistemul de relații europene edificat sub semnul Păcii de la Versailles, marile puteri Germania, Italia, Franța și Marea Britanie, luând asupra lor rezolvarea problemelor internaționale fundamentale, înlocuind, de facto, structurile vechi ale Consiliului Ligii Națiunilor. În același timp, Franța și Marea Britanie, fondatorii și protectorii Ligii Națiunilor, abdicaseră de la principiul intangibilității frontierelor permițând dezmembrarea Cehoslovaciei și creșterea hegemoniei germane pe continent⁴.

Retrospectiva istorică destul de bogată în privința analizării situației internaționale din anii interbelici-a oferit concluzii valoroase referitoare la contextul intern și internațional ale marilor puteri „democratice” din perioada „decesului (sistemului de la Versailles)”⁵ în 1938-1940, perioadă ce jalonează escaladarea războiului european și mondial, cu evoluții și semnificații aparte pentru România. Momentele culminate ale degradării sistemului de securitate și de menținere a păcii, pe fondul ascensiunii fascismului și cedărilor conciliante ale marilor puteri „democratice”, sunt considerate aproape la un ison, de majoritatea cercetărilor, fiind următoarele: remilitarizarea Germaniei, Anschluss-ul; München-ul; dezmembrarea Cehoslovaciei și atacarea Poloniei-moment ce semnifică declanșarea celui de al doilea război mondial⁶.

³ Ion Calafeteanu, *Români la Hitler*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1999, p. 119.

⁴ În: *România la sfârșitul celui De-al Doilea Război Mondial*, coordonator: col. dr. Carp, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2005, p. 197.

⁵ Florin Constantiniu, *Agression et securite les phase de la desagregation du systeme de Versailles*, în „Snage i putovi rata i mira”, Zagreb, 1978, p. 55-56.

⁶ Ion Calafeteanu, *Diplomația românească în sud-estul Europei 1938-1940*, Editura Politică, București, 1980, p. 147.

Referindu-se la poziția pe care trebuia să o adopte România în contextul politico-diplomatic european apărut în urma semnării Pactului de la Munchen cuprinde două idei care după părerea comandorului (r) Jipa Rotaru trebuie dissociate: a) dorința marilor puteri occidentale de a discuta între ele chestiuni ce le privesc, în scopul de a ajunge la o colaborare pacifică, România nu poate decât să aplaude cu sinceritate o astfel de hotărâre și să-i ureze izbândă. Ea vede în asemenea colaborare cea dintâi garanție a păcii în Europa; ...b) dreptul pe care și l-ar aroga aceste mari puteri să dispună de interesele altor state sau să plătească discordia dintre ele cu concesiuni pe seama altor state. România nu poate decât să dezaprobe și să combată o asemenea idee. Cel mai elementar simț de prevedere îl recomandă o atare atitudine ca și dorința sa de a practica o „politică de neatârnamare”⁷.

Prin politica sa externă Gafencu a împiedicat ca România să devină un obiect al negocierilor dintre Occident, Turcia și Uniunea Sovietică, pe tot parcursul anului 1939, și a contracarat încercările britanicilor de a crea un bloc anti-german în această regiune⁸.

Gafencu în discuția sa cu Sir Reginald Hoare din 11 septembrie relatează faptul că o declarație unilaterală britanică, ar întări România fără a provoca Germania, care ar putea astfel să facă o declarație similară românilor. Deși România dorea ca marea Britanie și Franța să-și facă simțită prezența în această regiune, Germania nu trebuia exclusă. Guvernul, a conchis Gafencu, dorea ca toate Marile Puteri să fie interesate de menținerea independenței României⁹.

CAPITOLUL II „EVOLUȚII INTERNE ȘI ACȚIUNI DE POLITICĂ EXTERNĂ”

Istoricul Rebecca Haynes în lucrarea sa „Politica României față de Germania între 1936 și 1940”, relatează că, amenințarea rusă față de România, în urma încheierii tratatului anglo-turc a fost evidențiată de ministrul Statelor Unite la București. Ministrul a

⁷ În: Col dr. Cornel Carp (coord) - „România în contextul internațional”, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2005, p.198.

⁸ *Ibidem*, p.288-293

⁹ MAE, 71/România, vol. 503, pp. 92-93, Însemnări asupra discuției dintre Gafencu și Sir Reginald Hoare, în 11 aprilie 1939, la Ministerul de Externe. Potrivit variantei britanice asupra respectivei discuții. Gafencu a susținut că garanțiile occidentale pentru Polonia și România ar trebui respectate separat, aceasta fiind o bună mișcare pentru a încerca, cu acordul Marii Britanii și al Franței, obținerea unei alte garanții (de la Germania), pentru întărirea și completarea declarației anglo-franceze (PRO, FO, 371/C5105/3356/18, Sir Reginald Hoare, București, Tel. Nr. 109, 11 aprilie 1939).

susținut că „ în timp ce clauzele pactului franco-britanico-turc pot fi considerate o înfrângere a diplomației germane și ridică o barieră definitivă împotriva agresiunii sale... ele lasă, în același timp, o poartă larg deschisă unei agresiuni din partea Uniunii Sovietice. Aici nu se aude nici un ecou de bucurie în urma acestui pact. Uniunea Sovietică reprezintă un pericol mult mai mare în această parte a lumii decât Germania.”¹⁰ Ministrul a continuat prin a sublinia că nici Anglia, nici Franța sau Turcia nu vor lupta pentru România împotriva Uniunii Sovietice. Conchidea că dacă „ blocul balcano-dunărean nu va fi prompt creat... agresiunea rusească rămâne o problemă de timp.”¹⁰ Așa cum afirmă ministrul Gafencu în „Jurnalul” său, la sfârșitul toamnei era evident, prin refuzul Italiei de a conduce blocul de state neutre și prin interpretarea britanică a garanției anglo-franceze, că Germania era singura în stare să ajute România în problemele sale cu Rusia. În toamna anului 1939, guvernul român se temea din ce în ce mai mult de un atac sovietic în România în vederea anexării Basarabiei. Restabilirea relațiilor diplomatice dintre Uniunea Sovietică și Budapesta, în septembrie 1939, și propunerea rusească pentru un pact de asistență mutuală cu Bulgaria, în octombrie, sugerau în plus și faptul că Rusia susține revizionismul ungar și bulgar împotriva României. Gafencu nota în „ Jurnalul” său în data de 12 noiembrie 1939, că înaintarea Uniunii Sovietice în zona baltică și în Polonia anunță o nouă etapă a expansiunii. El se întreabă dacă Germania va fi pregătită să ajute România, și, dacă da, în ce condiții.¹¹ În „ Jurnalul” său Grigore Gafencu relatează cu lux de amănunte, că în urma capitulării Belgiei, Carol și guvernul său au renunțat la politica de neutralitate între toate Marile Puteri, în direcția căutării, a colaborării politice și a apropierii de Reich. În noaptea de 27 mai 1940, ministrul de Externe Gafencu a avut o discuție cu prim-ministrul Tătărescu și cu ministrul Curții Urdăreanu, discuție prezidată de rege. Tătărescu și Urdăreanu au susținut că politica României ar trebui „ să fie adoptată realității”. Prin aceasta sperau să-l convingă pe Gafencu de faptul că România trebuie să formuleze o cerere oficială prin care să-i ceară Berlinului sprijinul său în cazul unei posibile agresiuni din partea Uniunii Sovietice. Tătărescu și Urdăreanu au fost susținuți de Carol împotriva poziției de neutralitate a lui Gafencu. În seara zilei de 27 mai

¹⁰ Rebecca Haynes, *Politica României față de Germania între 1936 și 1940*, Traducere Cristina Aboboaie, Editura Polirom, 2003, p. 129.

¹¹ Grigore Gafencu, *Jurnal*, 1939, Editura Humanitas, București, 1991, Ediție îngrijită de Stelian Neagoie, p.342.

1940, Tătărescu l-a informat pe Fabricius în legătură cu dorința guvernului de a avea „legături politice mai puternice cu Axa”.¹²

La sfârșitul lunii iunie, România pierduse Basarabia și Bucovina în favoarea Uniunii sovietice; Franța fusese înfrântă iar situația Marii Britanii era incertă. Ca urmare, Carol a încercat să grăbească procesul de stabilire a relațiilor oficiale cu Reich-ul. Acesta considera că numai Germania ar putea salva acum România de un nou atac al sovieticilor. Decizia lui Carol a fost reflectată în crearea unui guvern pro-german condus de Ion Gigurtu, în 4 iulie 1940. În următoarele săptămâni au avut loc mai multe încercări ale lui Carol de a stabili o colaborare mai strânsă cu Reich-ul și chiar o alianță cu acesta.¹³

Guvernul român spera că, printr-o colaborare mai îndeaproape cu Germania, va proteja România de Uniunea Sovietică, dar și de tendințele revizioniste ale Ungariei și ale Bulgariei. Prețul prieteniei germane s-a dovedit a fi prea mare, Hitler cerea guvernului României să poarte negocieri directe cu vecinii săi revizionişti. Ministrul Fabricius privea numirea pro-germanului Constantin Argetoianu în funcția de ministru de Externe, în 28 iunie 1940, ca premergătoare unei noi ere a relațiilor româno-germane.¹⁴

CAPITOLUL III „SITUAȚIA INTERNĂ ȘI INTERNAȚIONALĂ A ROMÂNIEI, 1939-1940”

Pe baza unei ample informații documentare, mai ales sovietice, recent devenite accesibile cercetătorilor, lucrarea academicianului Florin Constantiniu *1941. Hitler, Stalin și România* dezvăluie locul ocupat de problemele românești în deteriorarea raporturilor germano – sovietice, după semnarea Pactului Molotov – Ribbentrop la 23 august 1939.

¹² Grigore Gafencu, *Jurnal Iunie 1940-Iulie 1942*, Editura Globus, București, Carte tipărită de Ion Ardelean, Ediție de Vasile Arimia, pp. 18-19.

¹³ MAE, fond. 71/Germania, vol. 79, pp.74-75. Ministrul Argetoianu și Fabricius, ministrul german, la Ministerul de Externe german, 28 iunie 1940.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 76-77. Argetoianu era destul de bine cunoscut în Germania datorită legăturilor sale cu Dresdner Bank. Studiase în Germania și stăpânea destul de bine limba. Argetoianu avusese diferite posturi în Guvern în perioada 1920-1930 și fusese consilier regal din martie 1938. Fusese de asemenea, președintele oficiului din București al Băncii Române și președinte al companiilor petroliere Steaua Română și Petrolbloc (unde germanii dețineau acțiuni). Fusese și membru al administrației la diferite companii industriale, inclusiv Complexul Metalurgic Reșița, care avea conexiuni germane.

Încheierea acestui Pact a înrăutățit situația geopolitică a României, care s-a găsit plasată între cele două mari puteri, Germania și Uniunea Sovietică, ambele fiindu-i ostile, în special Uniunea Sovietică.

În această situație, Consiliul de Coroană din 6 septembrie 1939 a decis proclamarea neutralității României. În acest timp guvernul român a încercat să securizeze frontierele și să evite pe cât posibil confruntarea militară prin activarea „Blocului Balcanic al Neutrilor”, a Acordului Balcanic din 1934 și prin încercarea de a încheia prin intermediul Turciei, un pact de neagresiune cu Sovietele.¹⁵

În lunile care au precedat încheierea pactului sovieto-german din 23 august 1939, atenția ambasadorului Gheorghe Tătărescu s-a îndreptat asupra mersului negocierilor tripartite anglo-franco-sovietice de la Moscova, el purtând numeroase discuții, îndeosebi cu Georges Bonnet, pentru ca interesele naționale ale României să nu fie sacrificate¹⁶.

Într-un asemenea context internațional, tensionat și surprinzător prin eveniment, anunțul privind vizita la Moscova a șefului diplomației germane Joachim von Ribbentrop și încheierea pactului de neagresiune sovieto-german nu au mai surprins pe ambasadorul român de la Paris. La 22 august 1939, Gheorghe Tătărescu s-a întâlnit cu Georges Bonnet și cei doi au văzut în proxima încheiere a pactului de neagresiune sovieto-german un „nou element de agravare a situației internaționale”¹⁷.

De aici rezultă că această neașteptată ridicare a problemei Basarabiei era un semnal și pentru România. În lunile aprilie-iunie 1940, relațiile româno-sovietice au fost marcate de o tensiune crescândă, deși Uniunea Sovietică, prudentă deoarece operațiile pe frontul occidental erau în plină desfășurare, a evitat să treacă la acțiune. Când victoria germană părea sigură. Stalin a decis ocuparea Statelor Baltice și să adreseze României pretențiile sale. Pregătirile sovietice de război au început rapid, la 9 iunie 1940, când forțe masive sovietice au fost dispuse pe frontierele de nord și est ale României.¹⁸

¹⁵ A se vedea întreaga discuție în: Florin Constantiniu, *1941 – Hitler, Stalin și România*, București, Ed. Univers Enciclopedic, 2002, p. 94 – 98. și Vitalie Văratec, *Șase zile din istoria Bucovinei (28 iunie – 3 iulie 1940). Invazia și anexarea nordului Bucovinei de către URSS*, Rădăuți – Bucovina, București, Editura Institutului Bucovina – Basarabia, p. 12 – 26.

¹⁶ Arhivele M.A.E., România, fond 71. U.R.S.S., volumul 86/1939, f. 242, (Notă informativă: 21 aprilie 1939, de la Paris, Gheorghe Tătărescu către Externe)

¹⁷ Ibidem, f.518-520. (telegrama nr. 499 de la Paris, către Externe, 22 august 1939, semnată de Tătărescu).

¹⁸ Detalii în: Pactul Ribbentrop-Molotov și consecințele lui pentru Basarabia. Culegere de documente (Vitalie Văratec și Ioan Șișcaru), Editura Universitatea Chișinău, 1991, p. 14-41.

La același moment tragic al ocupării Basarabiei și Bucovinei de nord face trimitere ministrul afacerilor străine Grigore Gafencu în Jurnalul 1940-1942.

În fața victoriei germane, guvernul român a decis la 28 mai 1940, intensificarea apropierii de Germania, considerată singura forță capabilă să se opună Sovietelor.¹⁹

Această reorientare în politica externă a fost însoțită și de o colaborare crescândă a dictaturii regale cu Garda de Fier sprijinită de Germania.²⁰

Anexarea Basarabiei, a nordului Bucovinei și a Ținutului Herței de către Uniunea Sovietică a avut însemnate consecințe asupra situației interne și internaționale a României. Pe plan extern, România a întărit relațiile cu Germania nazistă. La 1 iulie 1940, guvernul român a renunțat la garanțiile anglo-franceze din 13 aprilie 1939, iar a doua zi, Carol al II-lea a solicitat o misiune militară germană în România. Pe plan intern, la 4 iulie 1940, s-a format un nou guvern, condus de Ion Gigurtu, personalitate cu legături economice și politice la Berlin. În noul guvern, Garda de Fier (Legiunea) era reprezentată de trei miniștri: Horia Sima, la Ministerul Cultelor și Artelor (va demisiona la 8 iulie) ,Vasile Noveanu, la Ministerul Inventarului Avuției Publice, iar Augustin Bideanu, subsecretar de stat la Finanțe.

Compoziția noului guvern arăta că România se orienta către puterile Axei. Scopul acestor schimbări nu era reînnoirea unei vechi tradiții, așa cum pretindea guvernul, ci o încercare disperată a regimului carlist de a evita noi dezmembrări teritoriale și a se menține la putere. În lucrarea cu tentă memorialistică a lui Nichifor Crainic *Zile albe - Zile negre*, autorul descrie critic cauzele care au dus la revizuirea politicii externe a României, în conjunctura internațională a anilor ” 40 și orientarea ei către puterile Axei.²¹

¹⁹ Grigore Gafencu-detalii despre ocuparea Basarabiei și nordului Bucovinei, în Jurnal 1940-1942, București, Editura Globus, 1991, p. 18-19.

²⁰ *Ibidem*, p. 26.

²¹ Arhivele Militare Române, fond 948, Secția a 3-operății, dosar nr.1891, ff,28-131; Nichifor Crainic, *Zile albe, Zile negre*, București, Ed. Nedic Lemnaru, 1991, p. 315.

CAPITOLUL IV „CONSECINȚELE PACTULUI GERMANO-SOVIETIC DIN 23 AUGUST 1939 ASUPRA INTEGRITĂȚII TERITORIALE A ROMÂNIEI, IUNIE-AUGUST 1940”

Liderul liberal Constantin Argetoianu evidențiază în jurnalul său „Însemnări zilnice”, vol. VII, cauzele care au determinat România să-și revizuiască poziția politico-militară după semnarea Pactului germano-sovietic din 23 august 1939.

Pactul de neagresiune germano-sovietic, însoțit de protocolul secret care delimita sferele de influență încheiate și parafate la Moscova, în august 1939, au schimbat radical poziția politico-militară a României, constituind în fond, factorul determinat al tuturor actelor care au determinat transformările ulterioare din răsăritul Europei. Sesizând situația dramatică în care se afla țara noastră după încheierea pactului sovietico-german, Hitler îi scria lui Mussolini chiar a doua zi: „Posibilitatea intervenției României împotriva Reichului nu mai există! În aceste împrejurări, chiar și Turcia nu poate să facă altceva decât să-și revizuiască poziția anterioară, însă eu repet încă odată că România nu se mai află în postura de a putea lua parte la vreun conflict împotriva Axei”²².

Semnarea la 23 august 1939, a pactului de neagresiune germano-sovietic, a schimbat radical situația politico-militară a României care, din acest moment, s-a găsit singură în fața Germaniei și a Uniunii Sovietice ²³.

Pe fondul desfășurărilor politico-militare din Europa 1 septembrie 1939, și a accentuării izolării diplomatice a statului român, în Consiliu de Coroană ținut la 6 septembrie 1939, a fost aprobată hotărârea guvernului român privind declararea neutralității României. Cu acest prilej Nicolae Iorga remarcă faptul că: „..... facem astăzi o altă politică decât aceea pe care o avem în inimă. Nu o putem face decât pe aceea de astăzi. Neutralitatea demnă și onestă.... lumea nu vrea războiul, dar nici victoria Germaniei. Dorim să înceteze regimul de teroare în Europa. Să fim lămuriiți cu Germania. Neutralitatea-cea cunoscută și în trecut”²⁴.

²² Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice*, vol. VII, 1 iulie-22 noiembrie 1939, Ediție de Stelian Neagoie, București, Editura Macheavelli, 2003, p. 106.

²³ În: coord. col. dr. Cornel Carp, *România în contextul internațional la sfârșitul celui De-al Doilea Război Mondial*, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2005, p.198.

²⁴ *Ibidem*.

Ocuparea Basarabiei, Nordului Bucovinei, a Ținutului Herței și a unor ostroave de pe brațul Chilia, deși s-a realizat cu acordul Führerului. A produs totuși îngrijorare la Berlin întrucât „forțele Armatei Roșii s-au apropiat nepermis de mult, din punctul de vedere a lui Adolf Hitler de regiunea Ploieștilor”, principalul centru petrolier al României ²⁵.

Trebuie subliniat faptul că, deși URSS săvârșise un act de forță față de România (nemulțumind profund întreaga suflare românească), deși guvernul Gigurtu-Manoilescu operase o schimbare în orientarea politicii externe a României spre puterile Axei, la București s-a acționat, totodată, în direcția stabilirii unor relații de destindere și de bună vecinătate cu URSS. „Rațiunea de stat, - scria același Mihail Manoilescu- cerea o politică cuminte și înțeleaptă față de URSS. Și această politică am făcut-o din plin ²⁶.

Dar faptul cel mai semnificativ și dovada cea mai hotărâtoare a politicii de împăciuire față de Uniunea Sovietică i-a constituit numirea, la 12 august 1940, la Moscova, în calitate de ministru plenipotențiar, a lui Grigore Gafencu, fostul ministru al afacerilor străine, incontestabil, o personalitate de mână întâi.

Prin această numire, Manoilescu a dorit „să dea rușilor un gaj concret de sentimentele împăciuitoare ale guvernului nostru și să facă să dispară suspiciunile că noi am fi niște simple unelte ale Berlinului”²⁷.

CAPITOLUL V „POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI (SEPTEMBRIE 1940 - IANUARIE 1941)”

Reputatul publicist și memorialist Mihail Sturdza, a publicat în anul 1966, în exil, lucrarea *România și sfârșitul Europei. Amintiri din țara pierdută*, aceasta fiind una din cele mai temeinice lucrări de memorii consacrate evoluției diplomației românești interbelice și a perioadei 1940-1941.

La 30 noiembrie 1937 Căpitanul Mișcării Legionare dădea o faimoasă declarație prin care trasa în mod clar direcțiile politicii externe românești, în eventualitatea că legionarii vor cuceri puterea politică în România: „Eu sunt contra Marilor Democrații ale Occidentului, eu sunt contra Micii Înțelegeri, eu sunt contra Înțelegerii Balcanice și nu am nici un fel de atașament pentru Societatea Națiunilor, în care nu cred. Eu sunt pentru o

²⁵ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în sec XX (1918-1948)*, București, Editura Paideia, 1999, p. 376-377.

²⁶ Mihail Manoilescu, *Memorii iulie-august 1940*, manuscris, Editura Carpatica, București, 1996, p. 306.

²⁷ Gregoire Gafencu, *Preliminaires de la guerre a l'est. De l'accord de Moscou (23 août 1939) aux hostilites en Russie (22 juin 1941)*, Tribourg, 1944, p.348.

politică externă a României alături de Roma și Berlin, alături de Statele revoluțiilor Naționale, în contra Bolșevismului. În 48 de ore după biruința Mișcării Legionare, România va avea o alianță cu Roma și Berlinul, intrând astfel, în linia misiunii sale istorice în lume: Apărarea Crucii și a civilizației creștine”.²⁸

Stelian Neagoie este cel care face o radiografie mișcării de extremă dreaptă Garda de Fier și a modului în care s-au implicat liderii legionari în viața politică a legislativului României. Aceste aspecte sunt surprinse în lucrarea Garda de Fier în Parlamentul României ce aparține autorului deja amintit.

Se cuvine subliniat că această declarație, împreună cu cea făcută în Parlament²⁹, în 1931, de către Corneliu Zelea Codreanu, cu memoriul trimis regelui Carol al II-lea, în ziua de 5 noiembrie 1936, cu telegramele trimise lui Hitler și Mussolini în anul 1937, precum și cu telegrama trimisă în 12 martie 1938 cu ocazia Anschluss-ului, constituie baza teoretică a viziunii de politică externă a Mișcării Legionare.

De mare însemnătate este studiul lui Florin Müller *Politica externă a Mișcării Legionare: ideologie și strategie* în care evidențiază principiile fundamentale ale politicii externe promovate de Mișcarea Legionară în epocă.³⁰

Aceste concepte nu au fost transpuse decât parțial în practică și într-un mod indirect, deoarece, așa cum se știe, Mișcarea Legionară nu a format niciodată un guvern de sine-stătător, prin intermediul căruia să-și pună în aplicare principiile de politică externă, chiar dacă în guvernul format la 14 septembrie 1940, Mihail Sturdza³¹ deținea portofoliul Afacerilor Străine.

Liderul Gărzii de Fier, Horia Sima, recunoaște că atâta timp cât au fost la putere alături de generalul Ion Antonescu, legionarii n-au putut să-și exercite o influență decisivă în planul politicii externe, deciziile majore fiind luate unilateral de cel din urmă.

Așa cum se cunoaște, politica externă a fost în mare parte înfăptuită de către generalul Ion Antonescu, conducătorul statului, legionarii neputând exercita o influență

²⁸ Mihail Sturdza, *România și sfârșitul Europei. Amintiri din țara pierdută*, București, Ed. Criterion Publishing, 1994, p.130.

²⁹ La 3 decembrie 1931, în ședința Adunării Deputaților, Corneliu Zelea Codreanu a declarat că el, dacă este pus să aleagă între cele două extreme spre care se îndreaptă opinia publică din Europa la acele vremuri, credea că soarele răsare nu la Moscova, ci la Roma. Stelian Neagoie, *Garda de Fier în Parlamentul României*, în „Împotriva fascismului”, București, 1971, pp. 53-68.

³⁰ Florin Müller, *Politica externă a Mișcării Legionare: ideologie și strategii*, în „Arhivele Totalitarismului”, I, nr. 1, 1993, p. 33.

³¹ Mihail Sturdza (1886-1980). Doctor în drept internațional, diplomat, ministru plenipotențiar la Riga din Copenhaga, ministru de Externe al României în perioada septembrie-decembrie 1940, precum și în guvernul legionar din exil de la Viena (decembrie 1944-mai 1945). Vezi Mihail Sturdza, *op. cit.*, p. 30.

decisivă. În sprijinul acestei afirmații se poate spune că toate acordurile importante cu Berlinul au fost negociate direct de Antonescu, fără ca ministrul Afacerilor Străine să fie informat despre conținutul lor și chiar mai mult, fără să participe.³²

Profesorul Gheorghe Buzatu vine să sublinieze în lucrarea „*O istorie a petrolului Românesc*”, alături de alți istorici contemporani, faptul că politica externă promovată în perioada Statului Național Legionar a fost una exclusivistă ce a aparținut lui Ion Antonescu.

Se cuvine a fi menționat faptul că tratativele ce au precedat aderarea României la Pactul Tripartit au fost realizate în exclusivitate de Conducătorul statului, fără implicarea Ministerului Afacerilor Străine, și fără ca titularul acestui minister să fie ținut la curent³³.

CAPITOLUL VI „ROMÂNIA ȘI GERMANIA PE FRONTUL DE EST.AGRAVAREA RELAȚIILOR ROMÂNNO-GERMANE DUPĂ STALINGRAD”

Printre consecințele Stalingradului, la un loc central se situa agravarea relațiilor dintre Germania și România. Manifestate în toate planurile, în special în cel militar și economic, tensiunile au atins în anul 1943 cote alarmante³⁴.

În a doua jumătate a anului 1943, disensiunile dintre Germania și aliații/sateții săi s-au înmulțit și agravat neconținut. Înfrângerile suferite de Wehrmacht pe diferitele teatre de operațiuni militare, coroborate cu ieșirea Italiei din război, au determinat atât România cât și Ungaria să accelereze politica de desprindere din alianța cu cel de-al III-lea Reich, concretizată prin refuzul de a trimite noi contingente de trupe în Rusia, retragerea treptată a unităților aflate încă pe frontul de est, precum și intensificarea contactelor-pe diferite canale de comunicare-cu aliații occidentali în vederea ieșirii din război³⁵.

Ne-am fi așteptat ca în aceste condiții, Mareșalul să iasă la rampă cu o nouă orientare față de aliatul german în care, pe fondul situației catastrofale a țării, așa cum o prezenta Mihai Antonescu, să se observe o eventuală reorientare spre puterile aliate. Din păcate, cel puțin la acest moment, Antonescu își reafirmă hotărârea de a merge în

³² Horia Sima, *Mișcarea Legionară și Monarhia*, Iași, Ed, Agora, 1997, p. 61.

³³ Gh. Buzatu, *O istorie a petrolului românesc*, Ediția a II-a revizuită și adăugită, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2009, p. 338-340

³⁴ Vezi; Scrisoarea Mareșalului Antonescu către Feldmareșalul Manstein din 9 decembrie 1943.

³⁵ În coordonator: col. dr. Cornel Carp, *România în contextul internațional la sfârșitul celui De-al Doilea Război Mondial*, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2005, p. 223.

continuare până la finele războiului alături de Axă: „ Ori Îvingem cu Germania, ori pierim odată cu ea” era deviza de atunci a Conducătorului Statului.

Pozitiv a fost însă faptul că înțelegând gravitatea continuării războiului în Răsărit, Antonescu s-a hotărât să acționeze concomitent pe calea tratativelor diplomatice, încercând să preîntâmpine prăbușirea României odată cu zdrobirea mașinii de război naziste. Toate materialele cercetate de noi scot în evidență adevărul incontestabil că dezangajarea României din Axă a fost rezultatul unei strânse cooperări dintre puterea de stat și opoziție, cea democratică în mod special³⁶.

În ceea ce privește opoziția democratică, aceasta s-a aflat cel mai mult în atenția guvernului, liderii ei fiind destul de des consultați și contactați. Așa a fost cazul, după cum relatează Iuliu Maniu unor intimi, la 26 martie 1943, celor două consfătuiri care le-a avut cu Mihai Antonescu, ocazie cu care acesta i-a cerut să „ pregătească materialul documentar pentru susținerea revendicărilor teritoriale”. Concluzia lui Maniu în urma discuțiilor avute cu vicepreședintele Consiliului de Miniștri a fost aceea că însuși guvernul nu mai credea în victoria Axei și că ne aflăm în pragul mobilizării totale, deoarece Berlinul nu renunță la petrolul și celelalte rezerve românești³⁷.

Tatonările pentru ieșirea României din război au început în anul 1943. Primele demersuri au loc spre finele anului 1942 prin două memorii trimise de Iuliu Maniu la Londra. Urmează: convorbiri confidențiale Mihai Antonescu-Suphi Tanriover, ambasadorul Turciei la București (ianuarie 1943); contactele lui Nicolae Dumitrescu, ministrul României la Madrid, cu reprezentanți ai Vaticanului, Argentinei, Franței, Portugaliei, Filandei și Turciei (martie 1943); contacte ale ministrului României la Berna, Nicolae Emanoil Lahovari, cu guvernul elvețian și nunțiul papal (finele lunii martie); misiunea exploratorie a lui Simionescu la Madrid și Lisabona (martie); alte contacte ale ministerului plenipotențiar Nicolae Dumitrescu la Madrid, îndeosebi cu trimisul Argentinei (martie-aprilie); un mesaj al lui Iuliu Maniu (13 martie) către guvernele britanic și american.

Evident, aceste demersuri au fost cunoscute în cele din urmă la Berlin³⁸.

³⁶ Vezi: AMAE; fond. E9, Al doilea război mondial, vol. 99, f. 82.

³⁷ *Ibidem*, f.83

³⁸ Dinu C. Giurescu, *România în al doilea război mondial (1939-1945)*, București, Editura All Educațional, București, 1999, p. 198.

CAPITOLUL VII „TENSIUNI ȘI CONTRADICȚII ROMÂNNO-GERMANE(1943-1944)”

La insistențele lui Hitler, care voia să discute cu conducerea română probleme extrem de importante privind pregătirea militară pentru vara anului 1943, mareșalul Ion Antonescu s-a văzut silit să accepte călătoria în Germania.

În ziua de 8 ianuarie 1943, însoțit de Mihai Antonescu au ajuns la Cartierul General al al Führerului de lângă Rastenburg³⁹.

Convorbirile s-au desfășurat pe durata de trei zile (10-12 ianuarie 1943), și a avut în centrul preocupărilor problemele relațiilor economice germano-române și pe cele referitoare la refacerea armatei române după catastrofa suferită la Stalingrad și Cotul Donului⁴⁰.

Nemulțumirile și dorințele guvernului român au fost concretizate într-un „Memoriu” care prezenta un tablou sumbru al situației României la începutul anului 1943: „ Armata mult slăbită, ca urmare a pierderilor suferite pe frontul de răsărit, atât în oameni, cât mai ales în armament; dezechilibrul creat ca urmare a acestor pierderi între puterea militară a românilor și a vecinilor lor și pericolele ce amenințau statul român. În continuare, memoriul se concretiza asupra situației economice a României relevând greutățile provocate de monopolizarea de către Reich a comerțului exterior al țării noastre și de relațiile de tip special instaurate între România și Germania⁴¹. „ Comerțul exterior al României-se sublinia în memoriu-este destinat astăzi aproape exclusiv puterilor Axei și mai cu seamă Reichului german.

România s-a expus nu numai pericolului secătuirii rezervelor sale de petrol și – prin finanțarea exportului pentru Germania-pericolul unei inflații, ci a suferit de asemenea pierderi de 35 miliarde lei, datorită livrărilor produselor petroliere la prețuri antebelice. România, pe baza cererilor repetate, a trebuit să plătească pentru nevoile trupelor germane, care au venit în țară, 35 miliarde lei. În sfârșit, mai trebuie arătat că România și-a îndeplinit până la limita capacității sale, îndatoririle sale de export, clearingul germano-român arătând în această privință un sold creditor pentru România de peste 500 milioane mărci germane (peste 30 miliarde de lei). Inflația care se apropie,

³⁹ A. Simion, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din August 1944*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 238.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ ANR, fondul 10, dosarul nr. 219, vol. V. Ff. 43-44.(fotocopie)

cauzată de finanțarea nevoilor germane, amenință să dezechilibreze întregul aparat de stat și regimul social al poporului

Intervenția lui Mihai Antonescu începea, așadar, cu un reproș adresat Berlinului pentru faptul că nu-și îndeplinise obligațiile de a înzestra trupele române cu armamentul adecvat, facilitând dezastrul acestora⁴².

Ministrul afacerilor străine al Reichului a ascultat în tăcere reproșurile lui Mihai Antonescu referitoare la faptul că Reichul nu-și îndeplinise obligațiile de a furniza României echipament militar și în special armament antitanc, consemnând, pe parcursul câtorva pagini, mai multe referiri ale sale la înfrângerea diviziilor române în zona Stalingradului și la Cotul Donului și la consecințele acestui fapt asupra situației militare strategice a întregului front. „ Prin ceea ce li s-a întâmplat pe frontul de răsărit românilor și italienilor, poziția noastră în ansamblu a ajuns într-o situație dificilă-afirma von Ribbentrop. Că românii au luptat vitejește este un lucru cunoscut în Germania; sacrificiile de sânge dovedesc aceasta. Dar povara principală a războiului o poartă Germania și decisiv este ca dușmanul să fie bătut. De aceea, angajarea politică, militară și economică trebuie să fie de așa natură, încât România și Germania să alcătuiască împreună un front de fier”⁴³.

CAPITOLUL VIII „NEGOCIERI SECRETE DE ARMISTIȚIU CU ALIAȚII”

Negocierile purtate de emisarii Antoneștilor și ai „ opoziției naționale” cu reprezentanții coaliției Națiunilor Unite, din primăvara și vara anului 1944, au eșuat. Îndeosebi mareșalul Ion Antonescu nu putea rămâne insensibil la soarta provinciilor din partea de răsărit și de nord ale României a căror viitor era nesigur. Nu exista nici măcar certitudinea că statutul acestor provincii istorice urma să fie stabilit la viitorul forum al păcii⁴⁴.

Dacă până în primăvara anului 1944 relația putere opoziție înregistrase cote semnificative, având drept rezultat abordarea în comun a temei majore a salvării țării în fața pericolelor grave ce o amenințau prin înfrângerile suferite de trupele germano-

⁴² Vezi: Însemnare despre convorbirea dintre ministrul afacerilor străine al Reichului și vicepreședintele român Mihai Antonescu, la Cartierul general al Führerului, la 10 ianuarie 1943, ora, 11,20., în ANR, fondul nr. 13, dosarul nr. 1263, ff. 84-85

⁴³ *Ibidem*. ff. 87-88.

⁴⁴ Gheorghe Buzatu, *România și războiul mondial din 1939-1945*, Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 1995, p. 52.

române pe frontul de est și apropierea Armatei Roșii și granițele naționale, odată cu atingerea de către acestea a liniei Prutului și eșecul tratativelor angajate cu aliații occidentali într-un consens putere opoziție în vederea scoaterii țării din război prin semnarea armistițiului și alăturarea Coaliției Națiunilor Unite, de acum aproape toate canalele de relații opoziție-putere se închid⁴⁵

În schimb sunt activate și intră în funcțiune noi și noi căi de relații între forțele din opoziție, indiferent de culoarea politică, contactată fiind și atrasă în tabăra opoziției, inclusiv monarhia, segment major al puterii până la acele evenimente⁴⁶.

Rând pe rând renunțau la orgoliile de partid sau de clasă, orientându-se singular sau împreună spre interesele majore naționale ale momentului: național-liberali, comuniști, social-democrați, tătarăsceni, frontişti, sindicalişti, muncitori, țărani, tineret, intelectualitate etc.⁴⁷.

Cât privește relația dintre Ion Antonescu și opoziție, la începutul anului 1944 sunt edificatoare în câteva note ale SSI. Din luna ianuarie⁴⁸.

Spre sfârșitul anului 1943 se înregistrează o intensificare a contactelor dintre reprezentanți ai puterilor aliate și români, așa cum relatează istoricul Ioan Chiper, chiar un spor al interesului în special al Marii Britanii și U.R.S.S.-ului pentru România. La 18 noiembrie 1943, diplomația sovietică-spre deosebire de poziția pe care se postase încă cu trei săptămâni în urmă la conferința miniștrilor de externe de la Moscova-decide să participe la negocieri cu emisari ai lui Iuliu Maniu⁴⁹.

Au fost stabilite numeroase contacte diplomatice cu reprezentanții coaliției antihitleriste și de către diplomații români în capitalele statelor neutre. Astfel au avut loc tratative cu participarea, între alții, la Lisabona a lui Ion Pangart Cadere, la Madrid a lui Scarlat Grigoriu, la Berna a lui Grigorie Gafencu, Richard Franasovici, Vespasian Pella, Nicolae Lahovary, la Roma și Vatican a lui Raoul Bossy, la Stockholm a lui George Duca⁵⁰.

⁴⁵ Vezi AMAE, fond Al doilea război mondial-E 9, vol. 98, ff. 228-234.

⁴⁶ Vezi ANR, fond, PCM Cabinet Militar, dosar 267/1944, ff. 6-8.

⁴⁷ *Ibidem*, ff. 42-46.

⁴⁸ Gh. Buzatu, *Hitler, Stalin, Antonescu*, Ploiești, Ed. Societății culturale Ploiești- mileniul III, 2005, p. 296.

⁴⁹ Vezi mai pe larg Ioan Chiper, *Actul istoric de la 23 august 1944 în contextul politicii marilor puteri față de România (I)*, „Revista de istorie”, tom 42, nr. 9, septembrie 1989, p. 936.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 341-346.

De asemenea, un rol important l-au avut negocierile pentru o pace separată angajate în secret atât de emisarii partidelor democratice din opoziția românească, cât și cei ai guvernului antonescian. Nu lipsită de importanță a fost și implicarea serviciilor americane de informații; numeroasele contacte ale acestora cu reprezentanți ai diferitelor cercuri românești conturând convingător importanța pe care S.U.A. o acordau „detașării” României din rândurile Axei⁵¹.

Din cercetarea istoricilor Gh. Buzatu și Dana Beldiman reiese faptul că reprezentantul turc în România a fost chemat de Mihai Antonescu, vicepreședintele cabinetului și ministru de Externe a României, care, ținând seama de situația „foarte grea” de pe frontul din Moldova, decide cu asentimentul Mareșalului, al Regelui și al șefilor tuturor partidelor de opoziție să propună negocieri de armistițiu Națiunilor Unite. Se aștepta, pentru următoarele 24 ore, răspunsul guvernelor de la Londra și de la Washington în privința inițiativei Bucureștilor. Dar pentru a da credibilitate la cele relatate mai sus este preferabil să luăm cunoștință de textul integral al notei ministrului turc la București, destinat Ankarei⁵²:

CAPITOLUL IX „ÎN PREAJMA ACTULUI DE LA 23 AUGUST 1944 ȘI A RUPERII ALIANȚEI CU GERMANIA”

O informare a Ministerului de Externe german din 24 august 1944 consemnează că în seara zilei de 22 august, confruntat cu criza militaro-politică, mareșalul Ion Antonescu a declarat în prezența lui Mihai Antonescu și a ministrului de război, generalul C. Pantazi, reprezentantului german Karl Clodius, un adevărat „super-ministru plenipotențiar” al celui de al treilea Reich la București, că în ciuda situației compromise după scoaterea din front a diviziilor germane, el va arunca în luptă ultimele rezerve pentru a-i opri pe sovietici la sud de Iași și pe Bug⁵³.

Situația ridică însă și o problemă politică: după ce din loialitate a declinat condițiile lui Wilson de la Cairo frontul de sud a fost progresiv slăbit, în ciuda presupunerilor pe

⁵¹ Gheorghe Buzatu, *România în ecuația războiului și păcii (1939-1947) - Aspecte și controverse*-, Ediția a II-a, București, Editura Mica Valahie, 2009, p.107.

⁵² Gheorghe Buzatu, Dana Beldiman, *23 August 1939-1944. România și Proba Bumerangului*, Editura Mica Valahie, București, 2011, p.33-34.

⁵³ Florin Constantiniu, *Aspecte ale crizei regimului antonescian în ajunul insurecției naționale armate antifasciste și antimperialiste*, în: „Revista de istorie”, Tom 32, nr. 7, p. 1305-1306.

care el le făcea. De aceea el trebuie să-și revendice recăpătarea libertății de acțiune politică. Clodius își exprimase părerea că „mareșalul dorește să aibă mână liberă spre a face o încercare disperată de desprindere din Axă numai în cazul că se va produce o prăbușire a frontului”⁵⁴.

Acest document plasează deci cererea lui Ion Antonescu de a avea libertatea de acțiune în seara zilei de 22 august și o prezintă ca o consecință directă a catastrofei militare⁵⁵.

Certitudinea lui Hitler față de fidelitatea necondiționată a lui Ion Antonescu a fost clătinată de vreme ce la întrevvedere din 5-6 august, esența conversațiilor dintre cei doi a constituit-o întrebarea lui Hitler, formulată, după aprecierea lui Antonescu „în mod cu totul intempestiv și cu totul neobișnuit în practica dintre conducătorii de state ...dacă România și, în special, conducătorul ei, mareșalul Antonescu, a subliniat, sunt decizi să urmeze până la sfârșit Germania”⁵⁶.

Deciziile Conferinței de la Moscova și hotărârea de la Casablanca, privind acceptarea principiului capitulării necondiționate pentru aliații Reich-ului, au micșorat considerabil șansele României, angajate din 1943 în adevărate tratative cu Aliații pentru ieșirea din război, de a acționa conform intereselor sale legitime⁵⁷.

Tratativele de la Stockholm nu au eșuat, dar nu au dus la nici un rezultat din cauza lipsei de încredere a lui Ion Antonescu în ruși, neîncredere calificată ca, cvasipatologică de Mihai Antonescu⁵⁸.

În timpul conferinței de la Teheran, Roosevelt, Churchill și Stalin au stabilit ca viitoarele tratate de pace să fie rezultatul unei strânse colaborări între cele trei mari puteri. Referitor la România, în capitala Iranului s-a discutat puțin. I. V. Stalin afirmase, în câteva rânduri, că ocuparea Basarabiei și a Nordului Bucovinei, rămâne definitivă⁵⁹.

Lovitura de stat de la 23 august 1944, în urma căreia mareșalul a fost arestat, a lichidat planul „bătăliei armistițiului”, ieșirea României din alianța Axei producându-se

⁵⁴ *Documente privind istoria militară a poporului român. 23-31 august 1944*, vol. I. Editura militară, București, 1977, p. 117-118.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Vezi: Augustin Deac, *Antonescu despre ultima întrevedere cu Hitler*, în „Magazinul istoric”.II(1968),nr.7-8, p.46-49.

⁵⁷ Valeriu Florin Dobrinescu, Doru Tompea, *România la cele două Conferințe de pace de la Paris 1919-1920, 1946-1947*, Iași, Edit. Tipo Moldova, 2010, p. 96..

⁵⁸ Gh. Buzatu, *Trecutul la judecata istoriei*, București, Editura Mica Valahie, 2006, p. 264.

⁵⁹ Valeriu Florin Dobrinescu, *op. cit.*, p. 97.

pe alte baze decât cele concepute anterior, ele afectând independența, suveranitatea și integritatea teritorială a României⁶⁰.

CAPITOLUL X „EVOLUȚII ROMÂNEȘTI ÎN CONTEXT INTERNAȚIONAL DUPĂ 23 AUGUST 1944”.

Am subliniat faptul că momentul 23 august 1944 a modificat calculele pentru zona central est-europeană. Prezența armatelor sovietice și înaintarea lor cu multă rapiditate către centrul Europei, precum și preluarea controlului Bulgariei, puneau în pericol interesele britanice în Grecia. Am urmărit modul în care mass-media internațională, participanți la evenimente și istorici contemporani au comentat importanța actului realizat de România la 23 august 1944, pentru desfășurarea, în continuare a războiului. Am punctat, apoi, atrocitățile armatei sovietice pe teritoriul românesc, după întoarcerea armelor. Un moment important pentru România în istoria participării sale la cel de-al Doilea Război Mondial l-a constituit Convenția de Armistițiu. În acest sens, am prezentat durele tratative pentru încheierea acestei, - incluzând aici și Memoriul întocmit de președintele Comisiei Române pentru Aplicarea Armistițiului, către Comisia Aliată de Control Convenția de Armistițiu-, am prezentat Convenția și modul în care și România și-a îndeplinit obligațiilor rezultate din aceasta.

Bibliografie

I. Izvoare:

1. Arhive

a) Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (București) vol.3, vol. 9, vol. 34, vol. 35, vol. 37, vol. 41, vol. 76, vol. 95/I

b) Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (București)

Fond 71/1940-1944.

Fond Ankara, vol. 5, 120, 121;

Fond Egipt. Vol. 20, 98.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 123

Fond. Italia, vol. 71, 72, 74, 75, 80;

Fond. Portugalia, vol. 17, 18;

Fond. România, vol. 98, 99, 103, 161, 352;

Fond Spania, vol. 30, 31;

Fond. Stockholm , vol. 1, 4, 7, 8, 11, 76, 84;

Fond. S.U.A., vol. 41;

Fond U.R.S.S. , vol. 206;

Fond Vatican, vol. 23, 24;

c) Arhivele Naționale Române (București)

Fond. Consiliul de Miniștri, vol. 103, nr. Inv. 3039, dosar 5, 83, 2, 106, 19, 172, 29, 191.

Fond. P.C.M. Cabinet Militar, vol. 764, dosar 24, 25, 58, 99, 104, 133, 144, 248, 267, 277, 58, 427, 431;

d) Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice (C.S.P.A.M.I.- Pitești)

Fond Comandamentul Etapelor de Est, crt. 59, 73, 10; Fond Cabinet Militar al Conducătorului Statului (colecții), crt. 16, 17, 24, 27, 31, 34; Fond Ministerul Aerului și Marinei, crt. 2008, 2214, 2215, 2216;

Fond M. St. M.- Secția a 7- a - Legături cu Armatele Aliate, crt. 2, 7, 8, 21, 26, 28,30;

Fond Marele Stat Major - Secția a II- informații, crt. 508, 579;

Fond Ms. M.- Serviciul Intendenței, crt. 8, 74;

Fond M.I.A.P.R.- Serviciul Fondului Apărării Naționale, crt. 269, crt. 284;

Fond Ministerul Coordonării - Statul Major Economic, crt. 35, 36, 37, 38, 103, 104, 105;

A.M.R., Fond 5417, dosar nr. 971, 1940, f, 980.

A.M.R., Fond 5417, dosar nr. 941, 1940, f, 314-318.

2. Documente publicate

*** C.S.P.A.M.I., *Relațiile militare româno-germane 1939-1944. Documente*, Editura Europa Nova, București, 2000, vol. I.

*** C.S.P.A.M.I., *Relațiile militare româno-germane 1939-1944. Documente*, Editura Europa Nova, București, 2005, vol. II.

- *Evenimentele din ianuarie 1941 în arhivele germane și române*, vol. I-II, Editura Majadahonda, București, 1998.
- *Scrisoarea Mareșalului Antonescu către Feldmareșalul Manstein din 9 Decembrie 1943*.
- *Concluzii ale raportului SSI asupra activității PNT și a președintelui său Iuliu Maniu, în perioada 1 Septembrie 1940-Mai 1943, în istoria PNT*.
- *Documente 1939-1943*, volum I, Editura Științifică și Enciclopedică București 1984.
- *Documente 1926-1947*, volum alcătuit de: dr. Vasile Arimia, dr. Ion Ardelean, dr. Alexandru Cebuc, Editura Arc 2000, București, 1994.
- Ciucă Marcel-Dumitru, Teodorescu Aurelian, Popovici Bogdan, *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, editat de Arhivele Naționale ale României, București, vol. I, 1997, vol. II, 1998, vol. IV, 2000, vol. V, 2004.
- Duțu Alexandru, Nicolescu Lenuța, Oasca Alexandru, *Atașatii militari transmiți. (1938-1944)*, Editura Europa Nova, București, 2001.

1) Presa, periodice

- „Arhivele Totalitarismului”, I, nr. 1, 1993.
- „Biblioteca Bucureștilor”, nr. 2, 2009.
- „Document” Anul VIII, (28-29), nr. 2-3, 2005.
- „Dobrudza”, anul 7, Varna, 1990.
- „Familia română”, Oradea, 2004, 6, nr. 3-4.
- „Historia”, anul 7, nr.78, 2008.
- „Orizont XXI”, nr. 2, 2006, Pitești.

II. Memorialistică

- Barbu, Gheorghe, *Memorial Antonescu. Al treilea om al Axei*, Iași, 1985.
- Gafencu, Grigore, *Jurnal (iunie 1940-iulie 1942)*, Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și indicii de Ioan Ardelean și Vasile Arimia, Editura Globus, București, 1995.
- Manoilescu, Mihai, *Memorii; iulie-august-1940*, manuscris, p. 306.

- Pusch, Rolf, Stelzer, Gerhard, *Diplomați germani la București, 1937-1944*, Editura All Educațional, București, 2001.
- Speer, Albert, *În umbra lui Hitler. Memorii*, Editura Nemira, București, 1972, 2 volume.
- Vulcănescu, Mircea, *Ultimul cuvânt*, Editura Humanitas, București, 1992.

III. Lucrări generale și speciale

- Antonescu-Hitler. *Corespondență și întâlniri inedite, 1940-1941*, vol. I, București, Editura Cozia, 1991, p. 199.
- Serviciul Istoric al Armatei, Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice, *Armata și Unitatea Națională-studii și comunicări*, Editura Delta Cart Educațional, Pitești, 2008.
- Alexandrescu, Ion, *Economia românească postbelică*, Editura Științifică, București, 1981.
- Idem, *Economia României în fața exigențelor germane și sovietice (1940-1956)*, în vol. Omagiu istoricului Ioan Scurtu, Focșani, 2000, pp. 437-456.
- Ardeleanu, Ion, Arimia, Vasile, Lache, Ștefan, *Antonescu-Hitler. Întâlniri și corespondențe inedite 1940-1944*, Editura Cozia, București, 1991, vol. I, pp. 65-66.
- Argetoianu, Constantin, *Însemnări zilnice*, vol. VII, 1 iulie-22 noiembrie 1939, Ediție de Stelian Neagoie, București, Editura Macheavelli, 2003, p. 106.
- Axenciuc, Victor, *Evoluția economică a României: cercetări statico-istorice (1859-1947)*, vol. I, „ Industria”, Editura Academiei Române, București, 1996.
- Banu, Florian, *Asalt asupra economiei României-de la Solagra la Sovrom-1936-1956*, Editura Nemira, București, 2006.
- Bold, Em., Ciupercă, I., *Europa în derivă. Din istoria relațiilor internaționale*, Iași, Editura Demiurg, 2001. (reeditare 2010).
- Boosy, Raul V., *Amintiri din viața diplomatică*, București, Editura Humanitas, 1990.
- Brădescu, Faust, *Scurtă analiză spectrală a Mișcării Legionare*, București, Editura Majadahonda, 1996, pp. 84-85.
- Bruhis, Mihail, *Rusia, România și Basarabia (1821, 1918, 1924, 1940)*, București, Editura Universitas, 1992.

- Buzatu, Gh., *România și războiul mondial din 1919-1945*, Iași, Editura CICE, 1995.
- Idem, *O istorie a petrolului românesc*, Ed. Enciclopedică, București, 1998; Ediția a II-a, Iași, 2009.
- Idem, *Trecutul la judecata istoriei*, Editura Mica Valahie, București, 2006.
- Idem, *Hitler, Stalin, Antonescu*, I-III, Ploiești-R. Vâlcea-Iași, 2005-2008.
- Idem, *România sub Imperiul Haosului, 1939-1945*, București, Editura RAO, 2007.
- Idem., *România și Marile Puteri (1939-1947)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 44.
- Idem, *România cu și fără Antonescu*, Editura Moldova, Iași, 1991, p. 174.
- Idem, *Din istoria secretă a celui de - al doilea război mondial*, Editura Enciclopedică, București, Vol. II, p. 134.
- Idem, *România în ecuația războiului și păcii (1939-1947)-Aspecte și controverse-* Ediția a II-a, București, Editura Mica Valahie, 209, p. 107.
- Buzatu, Gheorghe, Beldiman, Dana, *23 August 1939-1944. România și proba Bumerangului*, Editura Mica Valahie, București, 2011, p.31.
- Simion, Aurică, *Preliminarii diplomatice ale actului de la 23 August 1944, în context internațional*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984.
- Idem, *Așa a început holocaustul împotriva poporului român*, București, Editura Majadahonda, 1995.
- Idem, *Bătălia pentru Basarabia, 1941-1944*, București, Editura Mica Valahie, 2010.
- Idem, *România-Războiul Mondial din 1939-1945*, Iași, Editura Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 1995, p. 10.
- Călinescu, Armand, *Însemnări politice 1916-1939*, București, Editura Humanitas, 1990, pp.409-410.
- Calafeteanu, Ion, *Români la Hitler*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1999.
- Idem, *Diplomația românească în sud-estul Europei 1938-1940*, Editura Politică, București, 1980, p. 147.
- Carp, Col. dr., *România la sfârșitul celui de-al doilea război mondial*, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2005, p. 197.

- Ciorbea, Valentin, *Din istoria secolului XX*, vol. II, 1939-1945. *Principalele teatre de operațiuni militare*, Constanța, Editura Ex. Ponto, 2008, p. 45.
- Constant, Alexandru, *Un an decisiv 1939-1940*, București, Editura Tipografia Eminescu, București, 1941, p. 49.
- Constantiniu, Florin, *Agresion et securité les phase de la desagregation du système de Versailles*, în „Snage i putovi rata i mira”, Zagreb, 1978, pp.55-56.
- Idem, *1941-Hitler, Stalin și România*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2002, pp. 94-98.
- Idem, *Între Hitler și Stalin: România și Pactul Ribbentrop-Molotov*, București, Editura Danubius, 2002, pp. 104-115.
- Idem, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1997, pp. 389-390.
- Constantiniu, Florin, Duțu, Alexandru, Retegan, Mihai, *România în război 1941-1945. Un destin în istorie*, București, 1995.
- Crainic, Nichifor, *Zile albe, Zile negre*, București, Editura Nedec Lemnaru, 1991, p. 315.
- Cretzianu, Al., *Ocazie pierdută*, Ediție V. Fl. Dobrinescu, Iași, Institutul European, 1996, pp. 107-108.
- Damean, Sorin Liviu, Cristea, Marusia, *Politică, diplomație și război: profesorul Gheorghe Buzatu la 70 ani*, Craiova, Editura Universitaria, 2009, p.431.
- Dobre, Florica, Manea, Vasilica, Nicolescu, Lenuța, *Anul 1940. Armata română de la ultimatum la dictat. Documente*, vol. III, București, Editura Europa Nova, 2000, pp. 338-392.
- Dobrinescu, Valeriu Florin, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia 1918-1940*, Editura Junimea, Iași, 1991, pp.148-150.
- Idem, *Emigrația română din lumea anglo-saxonă între 1939-1945*, Editura Institutului European, Iași, 1993.
- Dobrinescu, V. Florin, Petroiu, Ion, *Anglia și România între anii 1939-1945*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1992.
- Dobrinescu, Valeriu Florin, Petroiu, Ion, Nicolescu, Gheorghe, *Relații politico-diplomatice și militare româno-italiene (1914-1947)*, Craiova, Editura Intact, 1999, p. 356.

- Dobrinescu, Valeriu Florin, Tompea, Doru, *România la cele două Conferințe de pace de la Paris 1919-1920-1946-1947*, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010, p. 96.
- Dobrinescu, V. Florin, Nicolescu, Gheorghe, Pătroiu, Ion, *Relațiile politico-diplomatice și militare româno-italiene (1914-1947)*, Editura Impact, Craiova, 1988.
- Drăgan, Iosif Constantin, *Mărturii și documente*, Centrul European de Cercetări Istorice, Veneția, 1990, pp. 203-204.
- Duroselle, Jean-Baptiste, *Istoria relațiilor internaționale 1919-1947*, vol. I, București, Editura Științelor Sociale și Politice, 2006, p. 210.
- Duțu, Alexandru, Ignat, Maria, *1940. Drama României. Rapt și umilință*, București, Editura Universal Dalsi, 2000, pp. 85-86.
- Duțu, Alexandru, Oșca, Al., Nicolescu, Lenuța, *Între Werhmacht și Armata Roșie, Relații de comandament româno-german și româno-sovietice (1941-1945)*, Editura Enciclopedică, București, 2000.
- Fontaine, André, *Istoria războiului rece*, Editura Militară, București, 1992.
- Gafencu, Grigore, -detalii despre ocuparea Basarabiei și nordului Bucovinei, în: *Jurnal 1940-1942*, București, Editura Globus, 1991, pp. 18-19.
- Idem, *Misiune la Moscova 1940-1941*. Culegere de documente, Ediție îngrijită de Ion Calafeteanu, Nicolae Nicolescu, București, Editura Univers Enciclopedic, 1995, pp. 71-73.
- Idem, *Preliminaires de laguerre al est. De l acord de Moscu (23 aout 1939) aux hostilités en Russie (22 juin 1941)*, Tribourg, 1944, p. 348.
- Giurescu, C. Dinu, *România în al doilea război mondial (1939-1945)*, Editura All, București, 1999, p. 198.
- Goga, Mircea, Goga, Veturia- *Privighetoarea lui Hitler*, Editura RAO, București, 2007.
- Haynes, Rebecca, traducere de Cristina Aboboaie, *Politica României față de Germania între 1936-1940*, Editura Polirom, București, 2003, p. 105.
- Hillgruber, Andreas, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu, Relațiile germano-române (1938-1944)*, Editura Humanitas, București, 1994, pp. 115-120.
- Hlihor, Constantin, *Armata Roșie în România. Adversar, aliat și ocupant 1940-1948*, vol. I, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1996.

- Ion, Gheorghe, *Un dictator nefericit Mareșalul Ion Antonescu (Calea României spre Statul satelit)*, București, Editura Macheavelli, 1996, p. 17.
- Ionescu, Mihail, *România în cel de-al doilea război mondial*, vol. III, Editura Militară, București, 1989.
- Kirițescu, Constantin, *România în al doilea război mondial*, vol. I, București, Editura Univers Enciclopedic, 1995, p. 109.
- Lache, Ștefan, *România în relațiile internaționale 1939-2000*, pp. 1-6.
- Laeuen, Harold, *Marschall Antonescu*, Essen, 1943.
- Lungu, Corneliu Mihai, Negreanu, Ioana Alexandra, *România în jocul Marilor Puteri 1939-1940, Documente 1938-1941*, București, Editura Curtea Veche, 2000, pp.157-162 (reeditare-Iași 2010).
- Mamina, Ion, *Consilii de Coroană*, București, Editura Enciclopedică, 1997, pp. 189-209.
- Martin, Victor, *Colaborarea militară româno-germană. Aspecte ale sosirii Misiunii militare germane în România*, în C.S.P.A.M.I., *România în ecuația păcii și a dictatului*, Editura Paralela 45, Pitești, 2001, pp.352-362.
- Moisuc, Viorica, *Diplomația României în problemele apărării suveranității și independenței naționale în perioada martie 1938-mai 1940*, Editura Academiei, București, 1971, p. 238.
- Moșneagu, Cdor. dr. Marian, Florea, lt. col. dr. Petrișor, Țucă, Dr. Cornel, *Armata română și unitatea națională*, Editura Delta Cart Educațional, Pitești, 2008, p. 395.
- Mușat, Dr. Mircea, *1940, Drama României Mari*, București, Editura Fundației României Mari, 1992, p. 64.
- Neagoie, Stelian, *Garda de Fier în Parlamentul României, în „Împotriva fascismului”*, București, 1971, pp. 53-68.
- Otu, Petre, Alexandrescu, Ion, Botoran, C., Constantiniu, Florin, Duțu, Al., *România de la război la pace 1939-1945. Semnificații politico militare*, Editura „ Vasile Cârlova”, București, 1997.
- Pandea, Adrian, Pavelescu, Ion, Ardeleanu, Eftimie, *Românii la Stalingrad*, București, Editura Militară, 1992, p. 431.
- Pelin, Mihai, *Săptămâna patimilor (23-28 iunie 1940). Cedarea Basarabiei și a nordului Bucovinei*, București, Editura Compania, 2008.
- Polihroniade, Mihai, *Tineretul și politica externă*, București, Editura Vremea, 1937, p. 9.

- Quinlan, D. Paul, *Ciocnire deasupra României. Politica britanică și Americană față de România (1938-1947)*, Fundația Culturală Română, Iași, 1995.
- Rallo, Michele, *România în perioada revoluțiilor naționale din Europa 1919-1945*, Editura Sempre, București, 1999.
- Retegan, Mihai, *În balanța forțelor*, Editura Semne, București 1997.
- Romalo, Mihnea, *România în al doilea război mondial (1941-1945)*, Editura Vestala, București, 2001.
- Rotaru, Jipa, *Organizarea apărării antiaeriene a zonei strategice a Văii Prahovei*, în „Festung Ploiești”, Editura Printeuro, Ploiești, 2003.
- Savu, Al. Gh., *Dictatura regală*, București, Editura Politică, 1970, pp. 219-220.
- Scurtu, Ioan, Buzatu, Gheorghe, *Istoria românilor în sec XX (1918-1948)*, București, Editura Paideia, 1999, pp. 376-377.
- Scurtu, Ioan, Hlihor, Constantin, *Anul 1940, Drama românilor dintre Prut și Nistru*, București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1992, p. 42.
- Sidney, Aster, *Les origines de la seconde guerre mondiale*, Hachette litterature, p. 68.
- Sima, Horia, *Mișcarea Legionară și Monarhia*, Iași, Editura Agora, 1997, p. 61.
- Simon, Aurică, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979.
- Stănescu, Eugen, Stănescu, Iulia, Preda, Gavriil, *Războiul petrolului la Ploiești*, Editura Printeuro, Ploiești, 2003.
- Stoienescu, Alex. Mihai, *Armata, mareșalul și evreii*, Editura Rao, București, 2001, p. 222.
- Sturdza, Mihail, *România și sfârșitul Europei. Amintiri din țara pierdută*, Editura Criterion Publishing, București, 1994.
- Talavera, Nicolas M. Nagy, *Fascismul în Ungaria și România*, Editura Hasefer, București, 1996.
- Idem, *O scrisoare a fascismului în Ungaria și România*, București, Editura Hasefer, 1996, p. 420.
- Trașcă, Ottmar, Stan, Ana Maria, *Rebeliunea Legionară în arhive străine (germane, maghiare, franceze)*, București, Editura Albatros, 2002, pp. 53-54.

- Vălenaș, Liviu, *Cartea neagră a României, 1940-1948*, Editura Vestala, București, 2006.
- Zănfirescu, Dragoș,, *Legiunea Arhanghelului Mihail de la mit la realitate*, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 125.
- Veiga, Francisco, *Istoria Gărzii de Fier 1919-1941*, București, Editura Humanitas, 1993, p. 281.
- Văratec, Vitalie, *Șase zile din istoria Bucovinei (28 iunie-3 iulie 1940). Invazia și anexarea nordului Bucovinei de către URSS., Rădăuți-Bucovina*, București, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, 2002, pp. 12-26.
- Văratice, Vitalie, Preda, Dumitru, Obiziuc, Stelian, *Relațiile româno-sovietice, Documente, vol. II, (1935-1941)*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2003, pp.227-229.
- Văratec, Vitalie, Șișcaru, Ioan, *Pactul Ribbentrop-Molotov și consecințele lui pentru Basarabia. Culegere de documente*, Editura Universității Chișinău, 1991, pp. 14-41.
- Zaharia, Gheorghe, Botoran, Constantin, *Politica de apărare națională a României în contextul European interbelic, 1919-1939*, București, Editura Militară, 1981, p. 326.